

Dialog Självbestämmande

Av 1 kap. 1 § tredje stycket i socialtjänstlagen framgår det att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet.

Dialogens innehåll – en översikt

Temat för dialogen är självbestämmande. Vårt mål för dagens dialog är att ta fram vad vår verksamhet kan bidra med som möjliggör den enskildes självbestämmande. Syftet med dialogen är att synliggöra för oss själva hur vi arbetar med självbestämmande, och att reflektera över hur vårt egna förhållningssätt påverkar vårt arbete med de enskildas självbestämmande.

Vi börjar med att läsa texten *Om självbestämmande* tillsammans som inspiration. Vi läser också tillsammans igenom stycket *Socialtjänstlagen, föreskrifter och allmänna råd*. Här beskrivs vad som står i lagen om självbestämmande. De allmänna råden ger uppslag till hur man kan arbeta med självbestämmande i verksamheten.

Dialogkartan tar upp frågeställningar med anknytning till vårt arbetssätt, vår verksamhet och vårt förbättringsarbete. Dialogkartan kan användas för enskilda reflektioner eller som uppslag till samtal och övningar.

Vi samtalar tillsammans kring texten *En forskare skriver om självbestämmande*.

Om vi inte tror att vi hinner med dialogen vid ett tillfälle kan det vara lämpligt att stanna här och fortsätta med resten vid nästa tillfälle.

I dialogens övning reflekterar vi enskilt och gemensamt kring värdeordet självbestämmande, både utifrån våra egna erfarenheter och utifrån vårt arbete. Övningen fortsätter med att vi gemensamt formulerar tre meningar som ska fungera som underlag för oss när vi ska ta fram eller utveckla vår värdegrund.

Om vi fastnar på en fråga i vår övning parkerar vi frågan för att vi ska kunna gå vidare med övningen.

Till övningen behöver vi ta fram följande material:

- ✓ block med post-it-lappar (ett till varje deltagare till övning 1)
- ✓ pennor (en till varje deltagare)
- ✓ blädderblock eller en whiteboardtavla till övning 2
- ✓ arbetsbladet *Dialog – underlag för värdegrund* för gruppens gemensamma förslag till tre meningar. Arbetsbladet sparas och tas fram till nästa dialog.
- ✓ arbetsbladet *Dialog – underlag för parkeringar* för att skriva ner eventuella parkeringar. Arbetsbladet sparas och tas fram till nästa dialog.

Dialogen avslutas med en individuell reflektion som vi ska arbeta med till nästa dialog.

ORDFÖRKLARING

Deklaration: Förklaring, tillkännagivande, uttalande. *Nationalencyklopedin.*

Lästips

Äldres upplevelser av självbestämmande på särskilda boenden.

Ulla W Hellström. Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap. Master of Public Health. MPH 2005:30

**Propositionen:
Värdigt liv i äldreomsorgen.**

Prop. 2009/10:116, s.27–28.

Om självbestämmande

Självbestämmande kan betyda många saker, och mycket tar vi för givet. Vi förutsätter att våra åsikter och beslut respekteras i stort som i smått. Vi vill vara självständiga och kunna styra vårt eget liv. Självbestämmande kan alltså verka enkelt. Samtidigt vet vi att det finns situationer som gör det svårt att bestämma själv. Och det finns situationer där vi och våra medmänniskor har svårt att hävda självbestämmande. Det finns många tillfällen när det blir särskilt svårt med självbestämmande, till exempel när en person har olika hinder för att uttrycka sin vilja, eller när någon annan säger sig veta hur en person vill ha det. Ibland kan det vara svårt att våga säga vad man vill och ibland kan människors önskemål ses som oviktiga. Ibland kan en persons självbestämmande hindra andra människors självbestämmande.

Att bestämma själv är något vi lär oss genom hela livet och som vi utvecklar mer och mer. Under uppväxtåren får vi bestämma mer och mer ju äldre vi blir. Som vuxna måste vi mycket ofta bestämma själva. Och som äldre har vi levt ett helt liv där vi dagligen har fattat beslut efter våra önskemål eller om sådant vi måste göra. EU har tagit fram en deklARATION som beskriver hur äldre personer har rätt att fortsätta att bestämma själva över sitt eget liv. Deklarationen är inte bindande men visar vad som kan vara viktigt att tänka på:

"Rätt till självbestämmande: När du blir äldre och kan bli beroende av andra för stöd och omvårdnad, har du fortfarande samma rätt att göra dina egna livsval och rätt till respekt för din fria vilja. Denna rätt utsträcker sig till en lämplig tredje part utsedd av dig." (*Europeisk deklARATION om äldres rättigheter och skyldigheter då de är i behov av vård och omsorg. Maj 2010. Daphne*).

Vi som arbetar i äldreomsorgen har ett ansvar för att stödja den äldre personen i dennes självbestämmande. Det ansvaret har vi på alla nivåer inom äldreomsorgen. Annars kanske det kan bli så här:

"Ja, det finns nog mycket man skulle kunna göra och säga, bestämma om, om man kunde, om man finge. Många gånger tycker man att man skulle vilja ha det annorlunda, men det är väl svårt och få det förstås, det måste gå efter deras regim." *Äldre person intervjuad av Ulla W Hellström*

Socialtjänstlagen, föreskrifter och allmänna råd

Vi läser igenom, gärna högt, vad socialtjänstlagen (SoL) och Socialstyrelsens allmänna råd i SOSFS 2012:3 säger om självbestämmande. Vi samtalar under fem minuter om det är något vi särskilt reagerat på.

Vad säger socialtjänstlagen?

"Samhällets socialtjänst skall på demokratis och solidaritetens grund främja människornas

- ekonomiska och sociala trygghet,
- jämlikhet i levnadsvillkor,
- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupper egna resurser. Verksamheten ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet."

1 kap. 1 § SoL.

"Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande (värdegrund)."

5 kap. 4 § SoL.

"Den äldre personen ska, så långt det är möjligt, kunna välja när och hur stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service ska ges"

5 kap. 5 § tredje stycket SoL.

Fortsättning på nästa sida ►►

FAKTA

Socialstyrelsens författningssamling (SOSFS) innehåller föreskrifter och allmänna råd samt kungörelser. Föreskrifter är bindande regler.

Allmänna råd innehåller rekommendationer om hur en författning kan eller bör tillämpas och utesluter inte andra sätt att nå de mål som avses i författningen.

[illegible]

- Personalen ger den äldre personen stöd i att upprätthålla sitt oberoende, t.ex. genom att tillämpa ett funktionsbevarande och rehabiliterande arbetssätt.
- Personalen arbetar på ett sätt som säkerställer att den äldre personen kan påverka såväl innehållet i beslut om bistånd som hur insatserna genomförs.
- Personalen arbetar på ett sätt som säkerställer att hjälpen och stödet anpassas till den äldre personens behov, förutsättningar och önskemål.
- Personalen har ett förhållningssätt som inbjuder den äldre personen att föra fram sina åsikter och önskemål.
- Kommunikationen med den äldre personen anpassas till hans eller hennes förutsättningar och behov.
- Samtal förs på ett språk som den äldre personen förstår och särskild hänsyn tas till betydelsen av att få uttrycka sig på sitt modersmål, om detta inte redan följer av förvaltningslagen (1986:223) eller lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- Personalen samarbetar med närstående när den äldre personen så önskar."

Dialogkarta: Självbestämmande

Självbestämmande är ett begrepp som finns i många sammanhang. I dialogkartan finns frågor om hur självbestämmande hänger ihop med vad vi kan göra för att stödja eller hindra den äldre personens självbestämmande. Där finns frågeställningar om hur vår verksamhet stödjer självbestämmande. Vi kan också fundera över hur vår verksamhet följer upp att den fungerar som den ska. Frågorna kan vi använda som inspiration eller vid tillfällen när vi vill göra övningar.

En extra frågeställning som vi kan arbeta med i mån av tid och lust gäller öppna jämförelser. Vi kan ta fram de indikatorer som gäller självbestämmande och fundera på om de saker som mäts ger rätt bild.

Att fundera på

Vad är självbestämmande?

Hur kan självbestämmande uttryckas?

Vad kan man göra om självbestämmande är till hinder för värdigt liv och välbefinnande?

Vår verksamhet

Hur gör jag när den äldre personens självbestämmande kolliderar med verksamhetens rutiner?

Vad gör jag i mitt arbete som stödjer och utvecklar de äldres självbestämmande?

Den äldre personen i centrum

Förbättringsarbete

Från vems behov utgår våra rutiner?

Hur följer vi upp hur våra rutiner stödjer den äldre personens självbestämmande?

Extra övning

Ta fram frågor från brukarundersökningen och indikatorer i öppna jämförelser som handlar om självbestämmande: Mäts rätt saker? Vad kan vi göra för att förbättra resultaten? Är det något mer som borde mätas? Kan vi göra det själva i vår verksamhet?

ORDFÖRKLARING

Öppna jämförelser är återkommande jämförelser av kvalitet. Syftet med öppna jämförelser är bland annat att skapa öppenhet och förbättrad insyn i den offentligt finansierade vården och omsorgen och ge ett underlag för utveckling, förbättring, uppföljning, analys och lärande i verksamheterna. De ska också underlätta val av utförare.

Indikator: För att kunna mäta och följa upp verksamheter behövs mått på kvalitet som är möjliga att följa upp. Indikatorer gör det även möjligt att göra jämförelser.

Läs gärna mer på

<http://www.socialstyrelsen.se/oppnajokforelser/omoppnajokforelser>.

Enskild reflektion

Vi börjar med att **tyst reflektera** och svara individuellt på frågorna. Till vår hjälp kan vi också använda frågorna i dialogkartan. När vi börjar med våra arbetsmöten längre fram kan det vara bra att gå tillbaka till svaren.

Vad är självbestämmande?

Vad kan jag utifrån min roll göra för att möjliggöra de äldre personernas självbestämmande?

Vad kan vår verksamhet göra för att stödja de äldres självbestämmande?

En forskare skriver om självbestämmande

Vi riskerar att se en del av de äldres önskemål som oviktiga frågor som vi har makt att bestämma om vi ska ta hänsyn till eller inte. Det menar Tove Harnett, forskare vid Lunds universitet. Harnett har i sin avhandling *The Trivial Matters* studerat makt och inflytande i vardagen inom äldreomsorgen. Eftersom de äldre är beroende av vårt stöd får personalen makt, säger hon. Den makten vi har kan påverka hur vi pratar och resonerar kring de äldre. Vi ser inte alltid den äldres önskemål som ett uttryck för självbestämmande.

Självbestämmande och inflytande kan begränsas genom exempelvis våra rutiner. En person kanske vill se färdigt ett program på TV men påverkas att gå och lägga sig innan nattpersonalen kommer. Ett annat exempel är att vi säger att vi ska göra som den äldre personen önskar men vi väntar tills vi anser det vara möjligt och våra rutiner tillåter det.

Tove Harnett menar att vi som personal och tjänstemän inom äldreomsorgen använder vad hon kallar *trivialiseringsretorik* som maktressurs. Med det menar hon att de äldres önskemål, klagomål och viljor beskrivs som gnäll och småsaker. Att vi gör så påverkar också oss – när vi "lyckas" med att förminska önskemål, klagomål och viljor så att verksamheten fungerar för oss som personal kan vi på sikt känna att vi också har rätt att ha makt över de äldre.

Det blir då rutinerna som är det viktiga och inflytandet för de äldre blir mindre viktigt. Harnett avslutar sin sammanfattning så här: "Genom att visa hur saker kan göras oviktiga respektive viktiga genom sättet vi pratar, har denna studie visat att vardagligt prat i vardagliga situationer spelar en viktig roll för att förstå makt i äldreomsorgen."

Att fundera på

Har vi några rutiner som hindrar den äldre personens självbestämmande?

ORDFÖRKLARING

Trivialisera: Bagatellisera, banalisera, göra något oviktigt eller obetydligt.

Retorik: Konsten att tala övertygande.

The trivial matters. Everyday power in swedish elder care.

Tove Harnett. School of health sciences, Jönköping university. Dissertation series no. 9, 2010.

Övningar

Övningarna baseras på samtal och reflektion.

Vi kan använda stycket *Socialtjänstlagen, föreskrifter och allmänna råd* som utgångspunkt och de andra texterna.

Övning 1 är tänkt som en introduktion till att reflektera över värdeordet självbestämmande dels utifrån våra erfarenheter, dels i förhållande till vårt arbete inom äldreomsorgen. Här behöver vi varsitt post-it-block och varsin penna.

Övning 2 ska ses som dialogens huvudövning vars syfte är att vi ska komma fram till vad som ska känneteckna vår verksamhet när det gäller värdeordet självbestämmande. Här behöver vi ha tillgång till ett blädderblock eller en whiteboardtavla, och arbetsbladet *Dialog – underlag för värdegrund* som finns i bilagedelen. En av oss utses att fylla i arbetsbladet medan vi arbetar.

Till sist avslutar vi med en enskild reflektionsövning som vi ska arbeta med till nästa dialog.

Beräknad tidsåtgång:

Övning 1: 25 minuter

Övning 2: 50 minuter

Parkering

P Under övningens gång kan det hända att vi upptäcker frågor som vi känner att vi inte kan lösa, men som behöver en lösning för att vi ska kunna leva värdegrunden. För att inte tappa bort dessa frågor parkerar vi dem! Att parkera en fråga innebär att vi dokumenterar den, arbetar med den på arbetsmöte 5 och återkopplar den till chefen. Vi skriver ner vilka frågor det gäller och vilka som har den uppfattningen. Det är viktigt att alla känner att de aktivt kan hålla med om eller ta avstånd från det som parkeras. I arbetsbladet *Dialog – underlag för parkeringar* finns plats att dokumentera våra parkeringar.

[illegible]

Övning 2

Mål: Att vi formulerar tre meningar som ska stödja och värna den äldre självbestämmande. Meningarna skriver vi ner på arbetsbladet *Dialog – underlag för värdegrund*. De sparas för att användas senare i värdegrundsarbetet.

Frågeställning:

Vad möjliggör de äldre personernas självbestämmande i vår verksamhet?

Gör så här:

1. Vi börjar med att besvara frågeställningen individuellt och skriver ner våra ord eller meningar på post-it-lappar.
2. Därefter delar vi in oss i grupper tre och tre. Vi redovisar för varandra i de små grupperna hur vi har svarat på frågeställningen. Vi lyssnar på varandra utan att värdera eller fylla i den andras svar och tankar. Tillsammans i gruppen ska vi nu komma fram till tre ord eller meningar på vad som ska känneteckna vår verksamhet när det gäller den äldre personens självbestämmande.
3. Vi återsamlas på utsatt tid. Allas förslag sätts nu upp synligt på tavlan eller väggen. Orden och meningarna ska nu grupperas i kategorier: Vilka ord hör ihop? Var finns det kopplingar? Gemensamt reflekterar vi över kategorierna. Frågan som ska besvaras är vilka av förslagen som har störst betydelse för den äldre personen när det gäller självbestämmande.
4. Vi ska nu enas om vilka meningar bland dem som har störst betydelse för den äldre personens självbestämmande och som vi vill ska känneteckna vår verksamhet när det gäller att möjliggöra de äldre personernas självbestämmande. Vi skriver ner våra tre förslag på arbetsbladet *Dialog – underlag för värdegrund* under rubriken *Självbestämmande*. Bladet sätts in i vår värdegrundspärm och tas fram igen till nästa dialog.

Om några frågor blivit parkerade skriver vi ner dem på arbetsbladet *Dialog – underlag för parkeringar* och sätter in i en pärm som vi kan ha med oss på våra värdegrundsmöten.

Plats för egna anteckningar:

Självbestämmande – individuell reflektion

Individuell övning till nästa dialog

Mål: att vid nästa dialog delge varandra våra erfarenheter av att arbeta på ett sådant sätt att den äldres självbestämmande främjas, och ta vara på framgångsrika arbetssätt.

Till nästa gång ska var och en av oss uppmärksamma hur vi själva arbetar med de äldres självbestämmande i det vardagliga arbetet. Vi ska aktivt arbeta med att stödja den äldre personens självbestämmande. Innan vi påbörjar nästa dialog sammanfattar vi våra erfarenheter.

Förslag på frågor vi kan ställa oss själva för att uppmärksamma det egna sättet att arbeta:

Hur har jag konkret gjort för att tillgodose den äldre personens självbestämmande?

Vad har fungerat? Varför?

Vad har inte fungerat? Varför?

Summering

Det här har vi gjort idag!

Vi har gemensamt kommit fram till tre meningar som ska känneteckna vår verksamhet när det gäller självbestämmande, det vill säga tagit fram förslag och dokumenterat dem på arbetsbladet *Dialog – underlag för värdegrund*.

Om vi har hittat problem som vi inte löser eller har frågor kring, har vi parkerat dem på arbetsbladet *Dialog – underlag för parkeringar*.

Anteckna vad du tycker att du gjorde bra i dialogen, och vad du är mindre nöjd med. Skriv gärna ned hur du vill att det ska vara nästa gång.

[illegible]